

het heelal heeft. Daarna wordt hij weer de zoetgevooidse Richard, die zijn wreed spel verder speelt op de pianissimo's van zijn stem. Richard III is voor Bokma een rol om in de annalen te schrijven.

De uitvoerder van een stijl

De belangrijkste vraag die deze opvoering stelt, is of het een juiste keuze van de regisseur was om zo exclusief de aandacht te richten op de retorische kwaliteiten van Shakespeares schrijfkunst. Bij Shakespeare-opvoeringen onderstreept men in de huidige theatersituatie veel meer die aspecten van zijn tekst die de realistische theaterrevolutie van later eeuwen aankondigen. Shakespeare schildert mensen, zo luidt het, en dat betekent dat hij het mogelijk maakt dat de acteur zich volledig kan inleven in een personage. Daarom vond onder meer Stanislavski de teksten van Shakespeare zo stimulerend, en kon hij moeiteloos een volledige biografie voor de verschillende personages bedenken. Of, zeggen anderen, Shakespeare is brandend actueel, en ze grijpen naar een moderne aankleding, zoals dat het geval was bij Richard Eyre in het Londense National Theatre, die steracteur Ian McKellen de rol liet spelen als een nieuwe Hitler.

Bij Gerardjan Rijnders is daar niets van aan. De personages bestaan binnen de ruimte van een voorstelling. Deze taal, dit conflict, dit gedrag heeft plaats in een theater. Het is geen toneel van de imitatie van het leven. De acteur toont niet wat hij eerder geobserveerd heeft. Hij is de uitvoerder van een stijl, en dank zij deze stijl krijgt de tekst spanning en betekenis.

Zo biedt Gerardjan Rijnders een visie op de geschiedenis van de theatertraditie. Reeds meerdere jaren heeft hij interesse getoond voor de theatervormen uit het verleden. Hij doet dat vanuit zijn overtuiging dat het belangrijk is om historische teksten te tonen als totaal vreemd, als getuigen van een voorbijgane tijd. De modernisering van deze teksten vindt hij niet interessant, en een vorm van verraad (bij hem niet langer Jan Kotts oproep: Shakespeare, onze tijdgenoot). Shakespeare heeft nooit een dialoog geschreven opdat Stanislavski hem op zijn moderne manier zou kunnen invullen. Rijnders wil aftasten wat onze verhouding met de tekst nog is, als we hem spelen ver van ons af.

Het hangt samen met zijn concept van

repertoiretheater. In dat repertoiretheater, dat nu in Nederland niet meer bestaat, hadden de stukken van de canon hun vanzelfsprekende plaats. Sedert Actie Tomaat is dat volledig anders geworden zodat het concept van het spelen van de traditie, gewoon om die traditie levend te houden, voor velen een zinloze bezigheid is. Rijnders zegt in een interview, afgedrukt in de programmabrochure, dat hij pas door naar Duits toneel te gaan kijken zich bewust is geworden welke kracht deze teksten nog hebben. Hij is voorbij het punt waar de enige geldige vraag leek: 'Wat hebben die stukken ons te zeggen over nu?' Voor hem lijkt het nu relevanter uit te gaan van een ander standpunt: 'Ze hebben vast vanalles over nu te zeggen, maar ik laat dat zien door wat ze over toen te zeggen hebben, over de tijd van ontstaan... Ik heb de goede hoop dat, als ik de context van een klassieke tekst duidelijk weet te maken, het publiek het zelf kan vertalen naar nu.'

Een waar ensemble

Deze instelling verklaart de historiserende aanpak van Racines *Andromache* een paar seizoenen terug, of zijn wat pedante aankleding van Kleists *Penthesilea*. Deze vertoningen bleven onbevredigend, omdat de stijl die Rijnders toen van zijn acteurs verlangde, ontoereikend beheerst bleek. Chris Nietveld bleef in beide vertoningen onder de verwachtingen, en alleen Catherine Tenbruggencate (*Andromache*) en Pierre Bokma (*Penthesilea*) konden wat de regisseur als acteerprestatie voor ogen stond, overtuigend waarmaken. Maar daarnaast was er in de uitvoering en de conceptie veel slordigheid, alsof Rijnders zelf niet volledig overtuigd was van zijn experiment.

Bij *Richard III* ligt dat anders. Rijnders heeft zijn visie compromisloos doorgetrokken, en Toneelgroep Amsterdam blijkt plots de retorische stijl volledig onder de knie te hebben, zodat je voor het eerst kunt kijken naar een waar ensemble.

Daarom gaat het in deze opvoering niet om de schitterende acteur Pierre Bokma alleen. Hij wordt omringd door een Joop Admiraal in een sterke, sobere "sterfscène" als Koning Edward IV, door een ontroerende Rik van Uffelen, een sterke Hans Kesting en de indrukwekkende groep van tragédiennes (Lineke Rijxman, Marjon Brandsma, Sigrid Koet-

se, Kitty Courbois). Dank zij deze entourage staat de vertoning als een huis.

Het blijft natuurlijk zo dat bij deze aanpak uit historisch oogpunt een paar vragen gesteld moeten worden. Rijnders heeft zijn opvoering niet naar de tijd van Shakespeare verplaatst, want de opvoering is geen reconstructie van een Elizabethaans spektakel. Zijn abstract decor is van nu, en de speelstijl heeft alles met een gesproken opera te maken, waarbij Rijnders refereert aan een traditie uit de negentiende eeuw. (Het lijkt dan ook logisch dat Rijnders Pierre Audi van de Nederlandse Opera als regisseur voor zijn gezelschap heeft uitgenodigd). Zo is zijn bezig zijn met geschiedenis in de eerste plaats een persoonlijk verhaal. Een stijlloefening waarbij eerder een dialoog wordt aangegaan met de recente theatergeschiedenis van Nederland, dan met de geschiedenis van het toneel. Het verworpene - de 'grote' stijl van enkele generaties terug (de Albert van Dalsums, de Paul Steenbergens) - komt als het verdrongene terug en dringt zich op als een ultieme uitdaging. Rijnders wil aftasten of wat twintig jaar lang door beeldenstormerige theatermakers zo categorisch op zij werd geschoven, toch niet onvervreemdbare kwaliteiten bevat. Hieruit spreekt een sterke nostalgie. En een nood aan traditie en continuïteit, omdat Rijnders ervan overtuigd is dat een culturele activiteit zonder geheugen uiteindelijk doodbloedt.

De uiteindelijke opvoering haalt zijn kracht uit de spanning die ontstaat tussen de wil tot expressie en de dwang van een stijl. Uit deze confrontatie is een Shakespeare-opvoering ontstaan die lang blijft nazinderen, en die veel dieper gaat dan de pogingen van Walter Tillemans met zijn zogenaamd klassieke Koning Lear, of van Franz Marijnen, met een opvoering die bevredigender was door een grotere vakkundigheid van de uitvoerders en het genie van Freek de Jonge. Maar de adem van Shakespeare was alleen te bespeuren bij de Amsterdamse opvoering.

Johan Thielemans